

PRZYGOTOWANIE NAUCZYCIELI PRZEDSZKOLI ORAZ EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ DO ROZPOZNAWANIA W GRUPIE RÓWIEŚNICZEJ DZIECI ZDOLNYCH

W artykule zaprezentowano wyniki badań nad zasobem wiedzy nauczycieli przedszkoli oraz edukacji wczesnoszkolnej na temat psychospołecznej charakterystyki ucznia zdolnego oraz sposobami jego identyfikacji w grupie rówieśniczej. Przedstawiono uwagi terminologiczne dotyczące pojęcia uczeń zdolny oraz terminów pokrewnych, a także dokonano, na podstawie literatury przedmiotu, psychospołecznej charakterystyki dziecka zdolnego i sposobów identyfikacji jednostki zdolnej.

Metodą wykorzystaną w badaniach jest sondaż diagnostyczny, natomiast wybraną techniką jest ankietowanie za pomocą kwestionariusza *Test wiedzy na temat kształcenia uczniów zdolnych* własnego autorstwa. Na podstawie wyników badań ustalono, że w opiniach badanych nauczycieli przedszkoli oraz edukacji wczesnoszkolnej uczeń zdolny jawi się z jednej strony jako osoba twórcza i dociekliwa, o wysokim ilorazie inteligencji, z drugiej zaś – stosunkowo stereotypowo, jako dobrze uczący się i grzeczny wychowanek. Należy zwrócić uwagę, że zarówno w grupie dzieci zdolnych, jak i pozostałych występują problemy emocjonalne i społeczne, które mogą skutecznie maskować posiadane zdolności. Badani jednak, zwłaszcza nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, zdają się istotnie słabiej dostrzegać występowanie w grupie dzieci zdolnych problemów wychowawczych, co gruntowałoby potoczny obraz ucznia przejawiającego zdolności w ich opinii. Pozytywnie natomiast wypada ocena przydatności wszystkich sposobów identyfikacji uczniów zdolnych, co byłoby pomocne do prawidłowego wskazania jednostki zdolnej w celu późniejszego wszechstronnego wspierania jej rozwoju.

Słowa kluczowe: uczeń zdolny, rozpoznawanie ucznia zdolnego

Uczniowie zdolni są specyficznymi jednostkami, które należy dostatecznie poznać, aby sprostać wymaganiom realizacji efektywnej współpracy z nimi – efektywnej dla nauczyciela dążącego do wywiązania się z roli mentora i przewodnika oraz dla podmiotu nauczania, którego rozwój powinien być harmonijny i swobodny. Dlatego też dogłębne poznanie ucznia przejawiającego zdolności oraz uwzględnienie jego indywidualnej, niepowtarzalnej osobowości zdaje się być warunkiem fundamentalnym do osiągnięcia przez niego koherentnego rozwoju. Stworzenie odpowiednich warunków dydaktyczno-wychowawczych do indywidualnej i samodzielnej pracy jest niezwykle ważnym zadaniem, ponieważ mają one wpływ na szybszy rozwój intelektualny dziecka (Piotrowski, 2009, s. 337). Odpowiednia postawa kompetentnego nauczyciela pomaga uniknąć we wczesnej fazie spontanicznego rozwoju zdolności, jaki następuje w okresie przedszkolnym i w pierwszych latach nauki w szkole podstawowej, usztywnienia i sformalizowania procesu nauczania (Partyka, 1999, s. 25). Niewykrycie i zaniedbanie potencjału dzieci w tym wieku

może mieć skutek w późniejszym nieujawnieniu się zdolności, dlatego tak istotne jest poznanie wiedzy pedagogów na temat psychospołecznej charakterystyki ucznia zdolnego oraz sposobów jego rozpoznania w grupie rówieśniczej.

Uczeń zdolny – uwagi terminologiczne

Sprecyzowanie terminu „uczeń zdolny” jawi się jako istotny problem, ponieważ, w zależności od przyjętej definicji, zawęży się lub rozszerza grono osób, które mogą zostać zakwalifikowane do tej grupy. Starając się uściślić określenie „zdolni”, należałoby wyjść od kategorii „zdolności”. Tradycyjnie zdolności rozumiane są jako „uzdolnienia poznawcze umożliwiające szybkie uczenie się, pamiętanie i przetwarzanie wiedzy” (Limont, 2002, s. 5). Niestety, takie podejście zawęży grono osób uważanych za zdolne, ponieważ nie bierze ono pod uwagę m.in. zdolności przywódczych czy też społecznych. Inne rozumienie terminu „zdolności” jest dużo mniej restrykcyjne, ponieważ zakłada ono zróżnicowanie zdolności w grupie uczniów. Talenty przejawiane przez dzieci i młodzież są tak różnorodne, że przyjmuje się szeroką definicję zagadnienia, „obejmującą różne formy społecznie użytecznej aktywności jednostki” (tamże, s. 6). W literaturze psychologicznej zdolności to „te cechy właściwości psychiki człowieka, które warunkują możliwości skutecznej działalności w określonych dziedzinach życia” (Piotrowski, 2009, s. 327). Pomagają one jednostce efektywnie dostosować się do środowiska, w którym żyje, i determinują skuteczność oraz pozytywny wynik jej działania. Limont (2005, s. 17) podaje określenia odnoszące się do zdolności używane powszechnie w literaturze, takie jak: uzdolnienia, talent, wybitne zdolności, geniusz. W uporządkowaniu tych terminów pomocne będzie skupienie się na podziale zdolności na ogólne i specjalne (Piotrowski, 2009, s. 327). Te pierwsze przejawiają się praktycznie „we wszystkich działaniach jednostki i wpływają na wszystkie jej poczynania” (tamże, s. 328). Drugi rodzaj zdolności – zdolności specjalne – jest związany z działalnością na określonym polu i mówi o takich właściwościach człowieka, które „pozwalają na uzyskanie wysokich osiągnięć w konkretnej dziedzinie aktywności” (Limont, 2005, s. 17), przy czym często używa się zamiennie terminów uzdolnienia lub talenty. Oprócz tego podziału zdolności na ogólne i specjalne w literaturze występują określenia, które uwzględniają poziom zdolności osiągnięty przez jednostkę. Zdolności i uzdolnienia powyżej przeciętnej są uznawane za wysokie lub wybitne w zależności od punktu, który wyznacza średnią (Patryka, 1999, s. 11). Należy też wskazać na ścisły związek utalentowanego twórcy z jego ilorazem inteligencji, ponieważ prawie zawsze osiąga on poziom wyższy niż przeciętny, co pozwala jednostce na dostrzeżenie i wykorzystanie swojego potencjału (Painter, 1999, s. 53).

Psychospołeczna charakterystyka ucznia zdolnego w świetle literatury przedmiotu

Mimo iż, jak trafnie zauważa Smith (2009, s. 290), „uogólnianie cech charakterystycznych dla danej grupy na jej poszczególnych członków nie jest słusznym postępowaniem”, okazuje się jednak sposobem na łatwiejsze zrozumienie opisywanej społeczności. W świadomości wielu osób istnieje stereotyp ucznia zdolnego,

który jest osobą pilną, w rozumieniu potocznym grzeczną, posłuszną, wykonującą bez sprzeciwu polecenia nauczyciela, przyswajającą z równą łatwością wiedzę zarówno z przedmiotów ścisłych, jak i humanistycznych czy artystycznych (Dobrołowicz, 2004, s. 97). Opisując pewne powszechnie obserwowane cechy na podstawie literatury przedmiotu, można w przybliżeniu nakreślić sylwetkę ucznia zdolnego, pozbywając się jednocześnie stereotypowego wizerunku.

Jedno z najpowszechniejszych przekonań dotyczących uczniów zdolnych wiąże się z osiąganiem przez nich dobrych wyników w nauce ze wszystkich przedmiotów (Partyka, 1999, s. 53). Nie ulega wątpliwości, że jednostki uzdolnione wszechstronnie mają w istocie możliwości osiągnięcia wyśmienitych rezultatów w wielu dziedzinach, jednak należałoby przeanalizować sytuację tych osób, które przejawiają zdolności kierunkowe i nie zdobywają podobnie wysokich rezultatów na wszystkich płaszczyznach wiedzy. Limont (2005, s. 250) wskazuje na inną potoczną opinię, zgodnie z którą niedostrzeganie potrzeby wsparcia tej grupy tłumaczone jest mitem doskonałego radzenia sobie zdolnych ze wszystkimi napotkanymi problemami. Rezultatem niedostosowania wymagań i działań pomocowych do potrzeb jednostek uzdolnionych jest obniżenie ich wyników, spowodowane także brakiem zainteresowania nudnym, z ich punktu widzenia, materiałem, przygotowanym na potrzeby przeciętnych kolegów. Painter (1993, s. 24) zauważa, że takie osoby mogą mieć słabsze oceny niż przeciętne, a nawet zostać sklasyfikowane jako mające trudności w nauce. Ponadto, podejmując próbę identyfikacji tej grupy, należy być świadomym, że niektórzy uczniowie zdolni nie chcą, aby środowisko wiedziało, z jaką łatwością przyswajają wiedzę oraz wykonują powierzone im zadania (tamże, s. 20).

Do niedawna jedynym wyznacznikiem przy rozpoznawaniu dzieci wybitnie zdolnych był wysoki iloraz inteligencji. Painter (tamże, s. 36, 41) podkreśla, że mimo iż wynik badania IQ nie jest bardzo dokładny, w większości przypadków trafnie typuje jednostki zdolne wśród członków grupy rówieśniczej. Lewowicki (1980, s. 37) przyjmuje, że za ucznia zdolnego uważa się osobę, którą cechuje iloraz inteligencji równy lub wyższy niż 120, natomiast najczęściej przyjmowanym granicznym wynikiem odróżniającym dzieci wybitne jest iloraz inteligencji 130 przy normalnym rozkładzie i odchyleniu standardowym 15 (Smith, 2009, s. 282). Wielu autorów charakteryzując dziecko zdolne wspomina o bogatej wyobraźni i ciekawości poznawczej (np. Lewowicki, 1980, s. 48–49; Borowska, 2009, s. 9). U tych jednostek można zauważyć zdolność do analizy problemów pod zupełnie nieoczekiwanym kątem, co owocuje nowatorskimi, oryginalnymi pomysłami i wytworami (Painter, 1993, s. 29). Cechy te powodują, że dziecko przejawiające wybitne zdolności może być postrzegane przez nauczyciela jako niewygodne, gdyż często zadaje pytania dotyczące materiału, na które jest trudno odpowiedzieć. Inną cechą charakteryzującą tę grupę uczniów jest szeroki zakres zainteresowań (np. Limont, 2004, s. 84; Gondzik, za: Piotrowski, 2009, s. 335). Mimo ich mnogości są one silnie ukierunkowane i skryzalizowane, a uczniowie zdolni potrafią określić swój zróżnicowany stosunek do przedmiotów szkolnych i różnych dziedzin życia (Partyka, 1999, s. 56). Ponadto, jak zauważa Borowska (2009, s. 9), jednostki te mają wysoce rozwiniętą umiejętność koncentracji uwagi, co sprzyja szybkiemu zapamiętywaniu docierających informacji. Badacze i autorzy literatury przedmiotu wskazują też często na specyficzne, wręcz abstrakcyjne poczucie humoru osób

wybitnie zdolnych, co, jak twierdzi Matuszewicz (za: Partyka, 1999, s. 37), „świadczy o wyjątkowej bystrości intelektualnej [i] jest wynikiem zespolenia intelektu z emocjami”. Inną cechą tych dzieci jest prawdomówność, gdyż w dużo mniejszym stopniu niż dzieci o zdolnościach przeciętnych poddają się pokusie kłamania i oszukiwania (Borzym, 1979, s. 37). Charakteryzując uczniów zdolnych należy także zwrócić uwagę na takie cechy przejawiane przez te jednostki, które zakłócają ich współzycie w środowisku szkolnym. Mimo iż, jak może się wydawać, szanują zarówno ludzi, jak i obowiązujące normy współzycia społecznego, to są niezależne i nie ulegają naciskom ani wpływom otoczenia, kwestionując często funkcjonujące systemy norm i wartości (Limont, 2005, s. 92). Ich postawa jest najczęściej niezależna, a wiara we własne możliwości na wysokim poziomie (Piotrowski, 2009, s. 334).

Zdarza się, że zdolni mają trudności w przystosowaniu się do grupy. Mimo iż chętnie dzielą się wiedzą z kolegami, pomagają i wykazują gotowość do współpracy, to jednak preferują pracę samodzielną lub z osobami o podobnym poziomie zdolności (Borzym, za: Limont, 2005, s. 93). W klasach, gdzie wiedza i inne kompetencje nie są znaczącymi wartościami, jednostki przejawiające zdolności mogą czuć się wyobcowane i nieakceptowane lub same decydują się na wyłączenie z grona rówieśników, między którymi nie znajdują partnerów na podobnym poziomie intelektualnym. Bywają też zarozumiałe, okazują lekceważenie kolegom oraz nauczycielom i mimo iż na ogół przejawiają pozytywny stosunek do szkoły, są bardzo krytyczne w odniesieniu do działań wychowawczo-dydaktycznych swoich opiekunów (Piotrowski, 2009, s. 334). Z drugiej jednak strony, chociaż zazwyczaj wśród uczniów zdolnych nie ma gwiazdy socjometrycznej, to – jak wskazuje Bandura (1974, s. 34), są oni lubiani ze względu na chęć niesienia pomocy potrzebującym kolegom.

Na temat sfery emocjonalnej uczniów zdolnych zdania badaczy są zbliżone. Według Painter (1993, s. 22) są to osoby bardzo wrażliwe. Opinię tę podziela Piotrowski (2009, s. 335), mówiąc o wzmożonych cechach neurotycznych tej grupy dzieci. Bywają podatne na zranienie i miewają reputację uczniów trudnych (Smith, 2009, s. 291), a z powodu swej nadmiernej wrażliwości ich reakcje na krytykę mogą być niewspółmierne (Freemn, za: Smith, 2009, s. 291). Partyka (1993, s. 54) wskazuje również na takie cechy, jak „chwiejność emocjonalna, nieśmiałość lub nadpobudliwość psychoruchowa, zachowania agresywne bądź lękowe”.

Sposoby identyfikacji uczniów zdolnych

W większości definicji uczniów zdolnych nie ma zawartych kryteriów, które określałyby, jakie dzieci powinny uczestniczyć w specjalnych programach kształcenia. Liczba uczniów, którzy powinni zostać objęci specjalnym nauczaniem, będzie zależała od tego, jak zrozumie się termin „zdolności”. Żadna z metod identyfikacji jednostek wybitnych zastosowana oddzielnie nie daje satysfakcjonujących rezultatów. Każda z nich ma zarówno wady, jak i zalety, a najpełniejsza diagnoza powstaje po zastosowaniu kilku z nich jednocześnie.

Najbardziej rzetelna spośród wszystkich metod stosowanych pojedynczo jest fachowa opinia doświadczonego nauczyciela (Painter, 1993, s. 49). Należy przy tym pamiętać, iż mimo że pedagodzy mają największe możliwości obserwacji dziecka w sytuacjach szkolnych, to minusem tego sposobu identyfikacji jest fakt, iż nauczy-

ciele mogą okazać się zbyt pobłażliwi lub krytyczni, a także różnić się między sobą zarówno doświadczeniem w pracy z uczniem zdolnym, jak i kwalifikacjami.

Innym sposobem wyłonienia spośród uczniów jednostek wybitnych są wyniki uzyskiwane w testach osiągnięć szkolnych. Przy tej metodzie należy zachować ostrożność, ponieważ wysokie rezultaty uzyskane w placówce, gdzie jest bardzo wysoki poziom nauczania, nie muszą świadczyć o ponadprzeciętnych zdolnościach, gdyż wynik ucznia zdolnego może jedynie nieznacznie odbiegać od ogólnego rezultatu klasy (tamże, s. 52). Należy także zwrócić uwagę na problem zawartości i rzeczywistego przeznaczenia sprawdzianów, które zazwyczaj nie są ułożone na tak wysokim poziomie, aby różnicować znacząco poziom zdolności.

Najczęstszym sposobem wyłaniania uczniów zdolnych jest badanie ilorazu inteligencji. Jest on bardziej rzetelny od wyników testów szkolnych, gdyż wykształcenie zdobyte przez ucznia i inne czynniki środowiskowe pozostają bez znaczenia (Partyka, 1999, s. 60).

Identyfikując osoby zdolne i wybitne należałoby przyjrzeć się także ich osiągnięciom w konkursach i olimpiadach. Painter (1993, s. 43) twierdzi, że „osiągnięcia zwycięzców [...] są wystarczająco wysokie, aby [...] uznać [ich] za wybitnie zdolnych”. Osiągnięcia w konkursach i olimpiadach mogą okazać się bardzo przydatne przy identyfikacji takich dzieci, jednak należy przyjrzeć się uważnie poziomowi rywalizacji zależnemu od fachowości sędziów, poziomu pozostałych uczestników czy też ich wieku.

Wyszukując jednostki zdolne można się także wspomóc opiniami rodziców, gdyż to właśnie oni znają swoje dziecko najlepiej i są świadomi zarówno jego mocnych, jak i słabych stron (Limont, 2005, s. 104). Mają oni okazję do obserwacji i poznania własnego potomka w sposób, jaki jest niemożliwy w środowisku szkolnym, jednak trudniej jest im ocenić postępy czynione przez dziecko w klasie, ponieważ nie mogą ich porównać z innymi uczniami. Rodzicom najłatwiej i zarazem najtrudniej jest określić poziom zdolności swojego dziecka, ponieważ znają je doskonale, ale nie potrafią jednocześnie przez towarzyszące im emocje podejść do zagadnienia w sposób obiektywny (Painter, 1993, s. 62).

Ostatnim sposobem identyfikacji ucznia zdolnego jest zapoznanie się z opinią jego rówieśników, gdyż to właśnie oni często potrafią określić w sposób trafny, kto z kolegów i koleżanek przoduje w danej dziedzinie aktywności (Limont, 2005, s. 105). Należy zachować jednak pewien dystans do tych wyników, gdyż ocena jednostek zdolnych zależy od tego, czy klasa postrzega je jako pomocnych kolegów, czy też osoby zawyżające poziom i tym samym zmuszające pozostałych uczniów do intensywnej pracy.

Badania własne

Przeprowadzone badania miały na celu empiryczną diagnozę zasobu wiedzy nauczycieli przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej na temat psychospołecznej charakterystyki ucznia zdolnego oraz sposobów identyfikacji jednostek zdolnych. Badania zostały przeprowadzone wiosną oraz jesienią 2012 r. w wielu przedszkolach i szkołach podstawowych województwa lubelskiego. Objęły 120 nauczycieli, w tym 60 edukacji przedszkolnej oraz 60 edukacji wczesnoszkolnej.

W zależności od liczby badanych w poszczególnych placówkach badania miały charakter indywidualny bądź grupowy. Ostatecznie siedemdziesiąt z ponad stu ankiet zostało zakwalifikowanych do analizy materiału empirycznego.

Liczba nauczycieli przedszkoli oraz edukacji wczesnoszkolnej, których ankiety zostały poddane analizie, jest równa i wynosi po 35 w każdej z obu grup. Kryterium płci nie różnicuje badanych, gdyż 100% z nich to kobiety. Biorąc pod uwagę wiek badanych, 32 nauczycieli (46%) to osoby młode mające od 25 do 30 lat. Pedagogzy w przedziale 31 – 35 lat stanowią 14% ogółu, nauczyciele, którzy osiągnęli wiek między 36 a 40 lat – 13%, wiek powyżej 41 lat deklarowało 19% badanych. Skupiając się na stażu pracy badanych należy zwrócić uwagę, że 38 z nich nie pracuje dłużej niż 5 lat, co stanowi 54% ogółu. Przez 6 do 10 lat pracuje 9 nauczycieli (12%), a staż wyższy niż 10 lat mają 23 osoby (44%). W kategorii ilości ukończonych kierunków studiów dominowały osoby, które ukończyły jeden – 65 nauczycieli (87%), 5 osób (13%) może się pochwalić więcej niż jednym ukończonym kierunkiem lub studiami podyplomowymi. Wszyscy z ankietowanych ukończyli kierunek pedagogika (100%), w tym 4 osoby zdobyły dodatkowo dyplom pedagoga specjalnego, a po jednym nauczycielu ukończyło także filologię polską, logopedię i psychologię.

Główny problem badawczy zawierał się w pytaniu: Jaki jest zasób wiedzy nauczycieli przedszkoli oraz edukacji wczesnoszkolnej na temat psychospołecznej charakterystyki ucznia zdolnego oraz sposobów jego identyfikacji? W postawionym problemie głównym wyróżniono następujące problemy szczegółowe:

1. Jakie cechy psychospołeczne charakteryzują uczniów zdolnych w opinii badanych nauczycieli?
2. Jakie problemy wychowawcze przejawiają uczniowieolni w opinii badanych nauczycieli?
3. Jak badani nauczyciele oceniają przydatność różnych sposobów identyfikacji uczniów zdolnych?

Biorąc pod uwagę poprawność metodologiczną, do postawionych pytań problemowych o charakterze opisowym nie sformułowano hipotez roboczych (Łobocki, 2001).

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, natomiast wybraną techniką było ankietowanie za pomocą kwestionariusza ankiety zawierającego zestaw pytań zamkniętych. Narzędziem wykorzystanym do przeprowadzenia badań empirycznych był *Test wiedzy na temat kształcenia uczniów zdolnych* własnej konstrukcji. Powstał on na podstawie analizy literatury naukowej dotyczącej zagadnień związanych z nauczaniem i wspieraniem dzieci zdolnych. Składa się z 28 pytań zamkniętych, pogrupowanych w trzy kategorie mające na celu sprawdzenie informacji dotyczących następujących zagadnień:

1. Cechy charakterystyczne uczniów zdolnych – 11 pytań.
2. Problemy wychowawcze charakteryzujące uczniów zdolnych – 11 pytań.
3. Ocena przydatności różnych sposobów identyfikacji uczniów zdolnych – 6 pytań.

Zadaniem badanego było ustosunkowanie się do danego zagadnienia opierając się na ośmiostopniowej, dwubiegunowej skali interwałowej.

W związku z brakiem rozkładu normalnego w badanych grupach nauczycieli zastosowano nieparametryczny test istotności różnic Z Manna-Whitneya dla dwóch grup niezależnych.

Zasób wiedzy nauczycieli na temat psychospołecznej charakterystyki dzieci zdolnych oraz sposobów ich identyfikacji w świetle wyników badań własnych

Procedura, która została przyjęta do opracowywania wyników przeprowadzonych badań, pozwoliła na ustalenie zasobu wiedzy nauczycieli na temat psychospołecznej charakterystyki dzieci zdolnych oraz sposobów ich identyfikacji, co może okazać się niezbędne do trafnego typowania uzdolnionych jednostek w klasie. Przebadane zostały poglądy osób ankietowanych dotyczące cech jednostek zdolnych, problemów wychowawczych sprawianych przez uczniów zdolnych oraz ocen przydatności dostępnych sposobów identyfikacji tych uczniów.

W tabeli 1 zamieszczono wyniki badanych nauczycieli przedszkoli oraz edukacji wczesnoszkolnej, które ilustrują różnice między grupami dotyczące postrzegania poszczególnych cech jako charakterystycznych dla ucznia zdolnego.

Tabela 1

Cechy charakteryzujące uczniów zdolnych w opiniach badanych nauczycieli przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej

Cechy uczniów	Grupy nauczycieli			Nauczyciele przedszkoli N = 35			Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej N = 35			Test istotności	
	Ranga	M	SD	Ranga	M	SD	z	p			
Dobrze się uczy	5	5,31	1,20	3	6,06	0,99	-2,630	0,009**			
Jest grzeczny	7	3,94	1,77	5	4,97	1,20	-2,399	0,016*			
Jest twórczy	1	6,06	0,84	2	6,69	0,93	-4,101	0,000***			
Nie zadaje trudnych pytań	9	3,00	2,49	9	2,79	1,87	-0,160	0,873			
Szybko zapamiętuje informacje	3	5,80	1,23	4	5,63	1,64	-0,031	0,975			
Nie ma dziwnych pomysłów	10	2,80	2,18	9	3,51	1,56	-1,541	0,123			
Jest dociekliwy	1	6,06	1,11	1	6,74	0,56	-3,212	0,001**			
Nie kłamie	8	3,89	1,71	8	3,97	1,45	-0,066	0,947			
Ma dużo zainteresowań	4	5,77	1,06	6	4,91	1,48	-2,498	0,012*			
Ma wysoki iloraz inteligencji	2	5,91	1,06	2	6,69	0,68	-3,499	0,000***			
Ma poczucie humoru	6	4,47	1,42	7	4,66	1,31	-0,498	0,618			

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Uzyskane przez badanych nauczycieli wyniki zostały porangowane. Cechami, które najlepiej charakteryzują uczniów zdolnych w opiniach obu grup badanych nauczycieli, są: dociekliwość ($z = -3,212$, $p = 0,001$), twórczość ($z = -4,101$, $p = 0,000$) oraz wysoki iloraz inteligencji ($z = -3,499$, $p = 0,000$), przy czym w przypadku oceny wszystkich wymienionych cech istnieje istotna statystycznie różnica między opiniami ankietowanych grup. Badani nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej w porównaniu z nauczycielami przedszkoli istotnie częściej wskazują na dociekliwość, twórczość i wysoki iloraz inteligencji jako charakteryzujące ucznia zdolnego. Może to być spo-

wodowane faktem, że w bardziej już sformalizowanym nauczaniu początkowym te cechy intelektu łatwiej zaobserwować lub zbadać i uznać za cechy dystynktywne, natomiast dzieci w wieku przedszkolnym są bardziej spontaniczne i w naturalny sposób poznają świat, zadając dorosłym dużą ilość pytań. W konsekwencji nauczyciele pracujący w przedszkolach mogą niżej w porównaniu z grupą badanych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej oceniać wymienione cechy, gdyż mogą je uznać za bardziej charakterystyczne dla ogółu dzieci w wieku przedszkolnym, nie tylko zdolnych jednostek. Cechy: nie zadaje trudnych pytań ($z = -0,160$, $p = 0,873$), nie ma dziwnych pomysłów ($z = -1,541$, $p = 0,123$) uzyskały niskie wyniki w obu grupach badanych jako mało charakterystyczne dla dziecka zdolnego, co podkreśla prawidłowe postrzeganie jednostki przejawiającej zdolności jako dociekliwej i kreatywnej.

Na uwagę zasługuje też wystąpienie statystycznie istotnej różnicy między badanymi grupami w zakresie oceny cech: dobrze się uczy ($z = -2,630$, $p = 0,009$), jest grzeczny ($z = -2,399$, $p = 0,016$), przy czym istotnie wyższe wyniki uzyskały te cechy w opinii nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Fakt ten może wskazywać na bardziej potoczny obraz ucznia zdolnego w percepcji nauczycieli początkowych klas szkoły podstawowej, który w ich wyobrażeniu nie sprawia kłopotów wychowawczych oraz osiąga wysokie wyniki w nauce. Cechy te nie są charakterystyczne dla jednostki zdolnej, stąd wniosek o częściowo stereotypowym obrazie ucznia zdolnego, silniej zakorzenionym w świadomości tej grupy badanych.

Cecha: ma dużo zainteresowań ($z = -2,498$, $p = 0,012$) została oceniona stosunkowo wysoko, przy czym osoby pracujące w przedszkolu istotnie częściej wskazywały na nią jako charakterystyczną dla dziecka zdolnego. Taki wynik może być dowodem, że nauczyciele edukacji przedszkolnej częściej zauważają różnorodność zainteresowań zdolnego dziecka, ponieważ mają pełniejszą możliwość obserwowania podopiecznych w spontanicznych sytuacjach, natomiast nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej mogą częściej koncentrować się na konkretnych zdolnościach kierunkowych.

Wyniki uzyskane przez obie grupy badanych w części pytań odnoszących się do opinii o cechach charakteryzujących ucznia zdolnego pozwalają w dużej mierze prognozować pozytywne rozpoznanie go w grupie rówieśniczej. Biorąc jednak pod uwagę dość stereotypowe poglądy części badanych wskazujących na wysokie wyniki w nauce czy też odpowiednie zachowanie jednostki zdolnej, proces jej rozpoznania może okazać się utrudniony w przeprowadzeniu i owocować uznaniem dziecka zdolnego z syndromem nieadekwatnych osiągnięć szkolnych lub sprawiającego problemy wychowawcze za najwyżej przeciętne jedynie na tej podstawie.

Zastanawiająca jest stosunkowo niska ocena występowania problemów wychowawczych napotykanych w toku pracy z uczniem zdolnym w opinii badanych nauczycieli, przy czym nauczyciele przedszkoli istotnie częściej w porównaniu z ankietowanymi nauczycielami edukacji wczesnoszkolnej wskazywali na występowanie takich problemów wychowawczych, jak: zarozumiałość ($z = -4,153$, $p = 0,000$), chwiejność emocjonalna ($z = 3,298$, $p = 0,001$), przejawianie trudności w przystosowaniu się do grupy ($z = -3,775$, $p = 0,000$), okazywanie lekceważenia ($z = -3,221$, $p = 0,001$), nadmierna obawa i troska o siebie ($z = -2,769$, $p = 0,006$), nieprzestrzeganie rozporządzeń ($z = -3,968$, $p = 0,000$), a także niesystematyczne uczęszczanie do szkoły ($z = -3,967$, $p = 0,000$) (tabela 2).

Tabela 2

Problemy wychowawcze charakteryzujące uczniów zdolnych w opiniach badanych nauczycieli przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej

Problemy wychowawcze	Grupy nauczycieli			Nauczyciele przedszkolni N = 35			Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej N = 35			Test istotności	
	Ranga	M	SD	Ranga	M	SD	z	p			
Niesystematyczne uczęszczanie do szkoły/przedszkola	9	2,86	1,648	8	1,26	1,686	-3,967	0,000***			
Nieprzestrzeganie zarządzeń i przepisów szkolnych/przedszkolnych	8	2,94	1,514	6	1,43	1,539	-3,968	0,000***			
Przejawianie trudności w przystosowaniu się do grupy	4	3,20	1,677	5	1,60	1,538	-3,775	0,000***			
Zarozumiałość	1	3,80	1,324	2	2,00	1,766	-4,153	0,000***			
Okazywanie lekceważenia rówieśnikom i nauczycielom	5	3,17	1,581	4	1,89	1,659	-3,221	0,001**			
Chwiejność emocjonalna	2	3,57	1,481	1	2,26	1,721	-3,298	0,001**			
Notoryczne kłamanie	10	2,63	1,352	7	1,29	1,296	-4,131	0,000***			
Nielubienie nikomu pomagać	3	3,31	1,471	3	1,94	1,494	-3,485	0,000***			
Niewiara we własne możliwości	7	2,97	2,065	4	1,89	1,891	-2,358	0,018*			
Nadmierna obawa i troska o siebie	6	3,06	1,765	4	1,89	1,530	-2,769	0,006**			
Sugestywność	3	3,31	1,530	3	1,94	1,765	-3,381	0,001**			

*p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Prezentowane w tabeli 2 wyniki mogą być konsekwencją tego, że nauczyciele przedszkoli mają większe możliwości wnikliwej obserwacji spontanicznych zachowań dzieci podczas zabawy, a wychowankowie w tym wieku mogą być bardziej otwarci i nie poskramiać swoich emocji, co bywa częściej rozpatrywane przez tę grupę ankietowanych w kategoriach negatywnych zachowań. Innym powodem może być chęć przygotowania młodszych dzieci do dyscypliny, która czeka je, gdy pójda do szkoły. Analizując odpowiedzi ankietowanych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej można by łączyć ich istotnie niższe oceny poszczególnych problemów wychowawczych charakteryzujących ucznia zdolnego z formalizacją procesu nauczania i wyższych, konsekwentnych wymagań w stosunku do jego zachowania. Ponadto wyniki badanej grupy mogą być konsekwencją faktu, iż zachowania negatywne w początkowych klasach szkoły podstawowej mają raczej łagodny charakter, a dopiero wraz z dojrzewaniem dziecka mogą się nasilać.

Należałoby zwrócić uwagę, że badani słusznie nisko ocenili występowanie problemów wychowawczych mało charakterystycznych dla dzieci zdolnych, przy czym

także tu zarysowały się istotne statystycznie różnice między badanymi grupami. Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej w porównaniu z nauczycielami przedszkoli uznali za istotnie mniej charakterystyczne dla ucznia zdolnego następujące problemy: sugestywność ($z = -3,381$, $p = 0,001$), niechęć nikomu pomagać ($z = -3,485$, $p = 0,000$), notoryczne kłamanie ($z = -4,131$, $p = 0,000$) oraz niewiara we własne możliwości ($z = -2,358$, $p = 0,018$). Wyniki te mogą sugerować, że ankietowana grupa nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej jest istotnie bardziej świadoma, że wymienione problemy wychowawcze nie są domeną ucznia zdolnego.

Ocena problemów wychowawczych przejawianych przez grupę dzieci zdolnych wydaje się być częściowo nietrafna, gdyż charakteryzuje uczniów wybitnych przez pryzmat stereotypu, tj. jako osoby podporządkowane, praktycznie niestwarzające problemów. Może to utrudniać rozpoznanie jednostki zdolnej lub sprzyjać zakwalifikowaniu jej, przez problemy, jakie stwarza, do grupy osób przeciętnych, a nawet słabszych, co czasem skutkuje zahamowaniem rozwoju potencjału i spowodowaniem niechęci do zajęć szkolnych.

Analizując opinie badanych na temat przydatności poszczególnych sposobów identyfikacji uczniów zdolnych należy zwrócić uwagę, że rysują się istotne statystycznie różnice między grupami w zakresie oceny wszystkich metod, przy czym średnie wyniki badanych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej okazały się ogólnie wyższe niż ankietowanych pracujących w przedszkolach (tabela 3).

Badana grupa nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej istotnie wyżej oceniała przydatność poszczególnych sposobów identyfikacji ucznia zdolnego w porównaniu z ankietowanymi nauczycielami przedszkoli aż w 5 kategoriach: osiągnięcia w konkursach i olimpiadach ($z = -4,892$, $p = 0,000$), wyniki badania ilorazu inteligencji ($z = -3,596$, $p = 0,000$), wyniki uzyskane w testach osiągnięć szkolnych ($z = -2,823$, $p = 0,005$), opinia nauczyciela ($z = -2,538$, $p = 0,011$) oraz opinia rówieśników ($z = -2,654$, $p = 0,008$). Takie wyniki mogą świadczyć o ogólnie wyższym nacisku na rozpoznawanie uczniów zdolnych w początkowych klasach szkoły podstawowej. Z drugiej jednak strony, analizując opinie nauczycieli przedszkoli dotyczącą istotnie niższej przydatności osiągnięć w olimpiadach i konkursach oraz wyników uzyskanych w testach osiągnięć szkolnych, należałoby podkreślić, że ta grupa w dość ograniczonym stopniu korzysta z podobnych form sprawdzania wiedzy, skąd może wynikać niższa ocena przydatności.

Badana grupa nauczycieli przedszkoli w porównaniu do nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej istotnie wyżej oceniła opinię rodziców jako przydatnego sposobu identyfikacji uczniów zdolnych. Powodów takiej oceny można się doszukiwać w częstych kontaktach nauczycieli przedszkoli z opiekunami jednostek zdolnych, a tym samym możliwości wskazania przez rodziców na te cechy, które z pewnych powodów mogły nie zostać zauważone przez nauczycieli. Ponadto dzieci w wieku przedszkolnym często nie potrafią jasno prezentować swojego potencjału, stąd konieczność weryfikowania z rodzicami informacji uzyskanych w toku obserwacji. Cieszyć może fakt, że wszystkie sposoby identyfikacji uczniów zdolnych zostały ocenione przez obie grupy ankietowanych stosunkowo wysoko, co mogłoby być dowodem świadomości badanych nauczycieli o konieczności analizowania informacji o dziecku płynących z wielu źródeł.

Tabela 3

Ocena przydatności różnych sposobów identyfikacji uczniów zdolnych w opiniach badanych nauczycieli przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej

Sposoby identyfikacji	Grupy nauczycieli			Nauczyciele przedszkoli N = 35			Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej N = 35			Test istotności	
	Ranga	M	SD	Ranga	M	SD	z	p			
Opinia nauczyciela	4	4,97	1,689	4	6,00	0,874	-2,538	0,011*			
Wyniki uzyskane w testach osiągnięć szkolnych	3	5,31	1,711	3	6,40	0,736	-2,823	0,005**			
Wyniki badania ilorazu inteligencji	2	5,54	1,291	2	6,54	0,741	-3,596	0,000***			
Osiągnięcia w konkursach i olimpiadach	1	5,63	1,140	1	6,74	0,611	-4,892	0,000***			
Opinia rodziców	6	4,14	1,648	5	5,60	1,063	-3,864	0,000***			
Opinia rówieśników	5	4,31	1,491	6	5,20	1,410	-2,654	0,008**			

*p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Podsumowanie

Po analizie wyników badań ustalono, że wiedza nauczycieli przedszkoli oraz edukacji wczesnoszkolnej na temat psychospołecznej charakterystyki ucznia zdolnego ukazuje dość powszechny obraz jednostki zdolnej zakorzeniony w wyobrażeniu ankietowanych. Badani słusznie wskazali na takie cechy, jak twórczość, dociekliwość, wysoki iloraz inteligencji, jako mogące świadczyć o wyjątkowości jednostki, jednak niewiele niżej ocenili cechy: dobrze się uczy, jest grzeczny, co gruntowałyby zjawisko stereotypowego odbioru dziecka zdolnego. Zarówno w grupie dzieci zdolnych, jak i pozostałych uczniów można zauważyć różnorodność problemów emocjonalnych i społecznych, które często, w przypadku tych pierwszych, mogą skutecznie maskować posiadane zdolności. Analiza uzyskanych wyników dotyczących problemów wychowawczych, jakie mogą sprawiać uczniowie zdolni, wskazuje na stosunkowo małą wiedzę o występowaniu negatywnych zachowań zdolnych dzieci, szczególnie w grupie ankietowanych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, co może znacząco utrudnić trafne wykrycie jednostki zdolnej. Cieszyć może natomiast wynik oceny przydatności różnych sposobów identyfikacji tej grupy wychowanków, gdyż ankietowani przejawiają potrzebę gromadzenia i analizowania informacji o dziecku płynących z różnych źródeł. Istnieje zatem duże prawdopodobieństwo, że uczeń zdolny zostanie prawidłowo rozpoznany dzięki pomocy innych osób lub przy wykorzystaniu pozostałych metod identyfikacji.

Podsumowując należałoby zauważyć, że z analizowanych badań wyłania się częściowo stereotypowy obraz ucznia zdolnego. Jego postrzeganie przez pryzmat wiedzy potocznej może utrudniać prawidłową identyfikację w grupie rówieśniczej. Być może słuszny byłby postulat zrewidowania wiedzy szerszej grupy nauczycieli

przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej, organizacji szkoleń i warsztatów z zakresu rozpoznawania uczniów zdolnych oraz wspierania ich wszechstronnego rozwoju.

Bibliografia

- Bandura, L. (1974). *Uczniowie zdolni i kierowanie ich kształceniem*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Borowska, A. (2009). *Czy moje dziecko jest zdolne?* Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.
- Borzym, I. (1979). *Uczniowie zdolni. Psychologiczne i społeczne determinanty osiągnięć szkolnych*. Warszawa: PWN.
- Dobrołowicz, J. (2004). Uczeń zdolny w szkole. *Psychologia w Szkole*, 3, 95–105.
- Dyrda, B. (2007). *Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych. Rozpoznawanie i przeciwdziałanie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Lewowicki, T. (1980). *Kształcenie uczniów zdolnych*. Warszawa: WSiP.
- Limont, W. (2002). Model wzbogaconego kształcenia ucznia zdolnego. *Ruch Pedagogiczny*, 1–2, 5–19.
- Limont, W. (2004). Szkoła – szansa czy zagrożenie dla ucznia zdolnego? *Psychologia w Szkole*, 3, 83–93.
- Limont, W. (2005). *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*. Gdańsk: GWP.
- Łobocki, M. (2001). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Painter, F. (1993). *Kim są wybitni? Charakterystyka, identyfikacja, kształcenie*. Warszawa: WSiP.
- Partyka, M. (1999). *Zdolni, utalentowani, twórczy*. Warszawa: CMPPP.
- Piotrowski, E. (2009) *Pedagogika dzieci zdolnych i uzdolnionych*. W: W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Smith, D. (2009). *Pedagogika specjalna*. T. II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

PRESCHOOL AND EARLY ELEMENTARY TEACHERS' READINESS FOR IDENTIFYING GIFTED CHILDREN IN A PEER GROUP

Summary

The article presents the findings of research on preschool and early elementary teachers' knowledge of gifted students' psychosocial characteristics and on methods of identifying them in a peer group.

First, the Author makes some terminological comments on the gifted student concept and cognate terms, and – based on the literature on the subject - provides a psychosocial description of gifted children and the methods of identifying them. A diagnostic poll was the method used in the research and the participants were surveyed with the survey questionnaire Test on Gifted Education, designed by the Author. The research findings showed that the preschool and early elementary teachers participating in the research rightly saw gifted students as creative and inquisitive individuals with a high IQ on the one hand, and on the other hand, relatively stereotypically, as good, well-behaved students. It should be pointed out that all children – both gifted and non-gifted ones – may have emotional and social problems that may effectively conceal a child's giftedness; however, the participants – especially the early elementary teachers – seemed to perceive the occurrence of behavior issues among gifted children to a significantly smaller extent, which could reinforce the popular view of gifted children in their opinions. On the other hand, the usefulness of all the methods of identifying gifted students was assessed positively, which could be helpful and favorable for identifying gifted children to later support their development in a broad way.

Key words: gifted students, identifying gifted students